

Савінова Наталія Андріївна - кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін навчально-наукового інституту права і психології Національної академії внутрішніх справ

ПОТРЕБА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗОЕКИ СПІЛКУВАННЯ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Розглянуто проблематику потреби кримінально-правового забезпечення безпеки спілкування з урахуванням сучасного стану розвитку інформаційного суспільства.

Ключові слова: безпека спілкування; кримінально-правове забезпечення; безпека інформаційного суспільства; інформаційне суспільство; природне право.

Рассмотрено проблема уголовно-правового обеспечения безопасности общения с учетом современного состояния развития информационного общества.

Ключевые слова: безопасность общения; уголовно-правовое обеспечение; безопасность информационного общества; природное право.

Article is devoted a problem of criminally-legal safety of communication with the account of a current state of development of on information society.

Keywords: safety of communication; criminally-legal safety; safety of an information society; the natural right.

Сьогодні в умовах розвитку інформаційного суспільства (ІС) [1, с. 31 - 32; 2; 3, с. 16] як стадії розвитку людства, що задеклароване на міжнародному рівні [4] і прийняте нами на національному рівні [5], - на поверхні планети Земля, включаючи зони океанів, відсутні точки, які б не були охоплені можливостями отримання доступу до телебачення, глобальної інформаційної мережі Інтернет або телекомунікаційних послуг при посередництві супутникового зв'язку.

Сталий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) безпосередньо залежить від рівня попиту на послуги, що надаються з їх використанням, адже саме попит зумовлює пропозицію, у тому числі вільного комунікативного процесу. Останній, у свою чергу,

відображає необхідність реалізації природної потреби людини у спілкуванні, яка, під впливом розвитку ІС, виводить суспільство на новий, невідомий раніше виток можливостей його здійснення - не залежно від відстані між суб'єктами.

Водночас, незважаючи на те, що наявність спілкування є очевидною необхідною потребою людини, яка щоденно актуалізується під впливом новітніх можливостей сучасних ІКТ, а межі їх використання змінюють навколишній світ, у комплексі загальноновизначених і закріплених, як на міжнародному, так і на національному рівнях, прав людини до сьогодні відсутня регламентація права людини на спілкування, як і вимоги криміналізації посягань на спілкування, перешкоджання вільному спілкуванню, втручання в спілкування тощо.

Спілкування є засобом консолідації людей у суспільстві з метою спільної діяльності, невід'ємною природною потребою людини, індивідуальною та соціальною цінністю і, відповідно, вимагає правового забезпечення шляхом визнання його у правовій науці невід'ємним природним правом людини, його право розуміння¹, усвідомлення потреби його захисту правовими нормами і, зокрема, нормами кримінального права.

Феномен спілкування має низку тлумачень: у широкому розумінні - це та сфера людської діяльності, що вказує на зв'язок та взаємодію людей у процесі матеріального та духовного виробництва, спосіб реалізації соціальних відносин, який здійснюється через безпосередні чи опосередковані контакти, в які особистості та групи вступають у процесі їх соціальної життєдіяльності; процес устанавлення й розвитку контактів між людьми, зумовлений людською потребою у спільній діяльності. У вузькому розумінні спілкування — це передача інформації від однієї особи до іншої [7, с. 58, 74, 84].

Очевидно, що спілкування як явище не повинно мати правової дефініції, оскільки воно є предметом дослідження, насамперед, соціальної психології. І тому доцільно погодитись з формулюваннями фахівців у цій галузі науки, і як базові джерела подальшого Дослідження права на спілкування сприймати такі визначення як аксіоматичні. Як вказують М. Н. Корнев та А. Б. Коваленко: спілкування не можна розглядати тільки як відправлення інформації якоюсь системою передачі інформації або як прийом її іншою системою, оскільки на відміну від простого "руху інформації" між двома пристроями, йдеться про відносини між двома індивідами, які є активними суб'єктами: взаємне інформування передбачає налагоджування спільної діяльності" [7, с. 84]. Отже, фактично,

¹ Це повною мірою відповідає виробленому в науці підходу до змісту праворозуміння певного об'єкта, який сформульований П. М. Рабіновичем, і полягає в тому щоб: "перш ніж досліджувати (пізнавати, усвідомлювати) дослідникові якраз і слід попередньо знати (вирішити, констатувати, задекларувати), а що ж являє собою, на його думку, те явище, яке він відображає й позначає терміно-поняттям права. А такі знання, вочевидь, і є нічим іншим, як праворозумінням, принаймні його серцевиною" [6, с. 5]

фахівці вказують на те, що визначення спілкування у вузькому сенсі, по суті, є визначенням механізму спілкування, його спрощеної схеми.

Суспільство являє собою сукупність усіх соціальних груп і спільнот, що певним чином взаємодіють між собою, а суспільна діяльність є сутністю консолідації у групи, здійснення якої відбувається шляхом спілкування. У зв'язку з цим, спілкування виступає цінністю, що забезпечує не лише консолідацію, а й подальшу консолідовану діяльність груп та суспільства загалом. Іншими словами, будь-яка діяльність у суспільстві, незалежно від її характеру та цілей, неможлива без спілкування і, відповідно, спілкування виступає не лише явищем, що виникає і припиняється одночасно з діяльністю, а й загалом зумовлює об'єднання людей.

Визначальним для розуміння спілкування як суспільної цінності є те, що (спрощено) може бути визначено таким чином: спілкування являє собою форму людської діяльності, яка здійснюється через безпосередні чи опосередковані контакти², в які особистості та групи вступають у процесі їх соціальної життєдіяльності. Це є актуалізацією суспільних відносин у ІС у широкому розумінні.

Оскільки основною людською потребою в суспільстві є спільно діяльність, яка може здійснюватися лише за допомогою спілкування, саме спілкування належить до категорії невід'ємних природних (родових) потреб людини в суспільстві.

З усвідомленням цього, виникає здивування існуванням повного правового вакууму щодо кримінально-правового забезпечення права на спілкування: як на міжнародному, так і на національному рівнях. Дянині в міжнародній правовій практиці навіть гарантії права на спілкування відсутні; в окремих випадках смисловий термін "спілкування" вказується в окремих міжнародних документах [8], але його зміст не визначено як різновид контакту [9], який характеризується будь-яким спілкуванням. Єдиним актом, що привертає увагу до проблем спілкування, є Рекомендація Ради Європи № R (98) 6 Комітету міністрів Ради Європи "Про сучасні мови", в якій зазначено: "потреби багатомовної й мультикультурної Європи можна сприймати тільки з позицій значно зрослої можливості європейців спілкуватися між собою через мовні й культурні кордони ..." [10]. У низці вітчизняних законів право на спілкування закріплено надто специфічно: стосовно права на спілкування інвалідів, права на спілкування осіб, які перебувають на лікуванні у психіатричному закладі, та права спілкування батьків з дітьми, у тому числі права на спілкування з дітьми засуджених батьків, а також їх бабусь, дідусів, прабабусь та прадідів, а також братів і сестер між собою, або стосовно мови спілкування чи міжнародного співробітництва. Водночас "спілкування" певних осіб, які мають

² Г. Мюррей людські потреби класифікує на дві великі групи: вісцерогенні і психогенні (соціогенні). Серед соціогенних більшу частину складають комунікативні потреби, зокрема, у співробітництві і спілкуванні [7, с. 67].

процесуальний статус, національним законодавством обмежено: недопустиме спілкування експерта з особами, які беруть участь у справі, заборон для засуджених, а інколи щодо нього висувуються певні оціночні категорії: стосовно "високого рівня" спілкування, наприклад, співробітників органів місцевого самоврядування.

Отже, такі поширені у праві категорії, як "право голосу", права "звернення", "запит", "відповідь", "виступ", "доповідь" тощо, які здебільшого регламентовані правовими приписами і в контексті цілісного сприйняття спілкування як явища становлять лише певну частину цілого, а тому не можуть охопити весь спектр очевидно необхідного правового забезпечення спілкування в комплексному його розумінні.

Право на спілкування є "суспільною цінністю", адже з точки зору суспільства та індивіда спілкування є тим явищем, яке, здійснюючи свої функції, уможливує соціальну консолідацію - об'єднання індивідів у групи і, відповідно, утворення суспільства. Отже, визначаючи роль спілкування в системі суспільних відносин з точки зору права, його, водночас, слід характеризувати як соціальну цінність - цінність для суспільства, групи, особи. Сучасній правовій науці притаманна двоякість підходів до індивідуального та соціального сприйняття цінностей як категорії. Так, О. Бандура зазначає: "... загальнолюдські цінності є цінностями, які були вироблені людиною, як членом суспільства, в його межах" [11, с. 14], і наполягає на тому, що кожна цінність має як індивідуальну, так і соціальну складову [11, с. 19], і з останнім доцільно погодитися. І. В. Патерило, обґрунтовуючи цінність як філософсько-юридичну категорію, вказує: "... загальнолюдські цінності є важливими підвалинами права, що, зі свого боку, гарантує їх існування на суспільному й індивідуальному рівнях" [12, с. 6], не конкретизуючи при цьому обов'язковість буквального "вироблення" цінності людиною в суспільстві як ознаки, як на цьому наполягає О. Бандура.

Із змісту наведених тверджень очевидно, що в цінності є дві характеризуючі ознаки, що визначають її двоєдину природу: індивідуальне та соціальне. Тобто цінність є цінністю лише тоді, коли вона визнається такою і особою, і суспільством. Фахівці із соціальної психології зазначають, що спілкування слід розуміти як явище настільки соціальне, настільки і індивідуальне" [7, с. 60]. Хоча таке твердження надто категоричне, з ним не можна не погодитись. За цими ознаками спілкування відповідає ознакам цінності.

Розуміння феномену "спілкування" у вузькому розумінні має також кілька аспектів: а) спілкування як взаємодія (інтерація) - аспект спілкування, що виявляється в організації людьми взаємних дій, спрямованих на реалізацію спільної діяльності; б) спілкування як соціальна перцепція (лат. *perceptio* - сприйняття, пізнання), як сприймання людиною одне одного; в) спілкування як комунікація - обмін інформацією [7, с. 94]. Саме ці аспекти спілкування і мають

претендувати на визнання їх суспільними відносинами з точки зору права за характеризуючими їх як суспільні відносини певними смисловими характеристиками. Комунікація ж являє собою процес, який може характеризуватися як суспільні відносини, що виникають з приводу обміну інформацією. Саме актуалізація комунікаційного процесу безпосередньо пов'язана з розвитком ІС; саме структура комунікації зумовила застосування інформаційних технологій у процесах спілкування, внаслідок чого останнє при посередництві використання ІКТ набуло якостей миттєвості і транскордонності.

Актуалізація здійснення комунікацій на всіх рівнях з можливістю транскордонного передавання інформації і миттєвості вказаних процесів, а також можливості й кількості здійснення суспільно небезпечних діянь у кіберпросторі й медіапросторі викликають занепокоєння відносно безпеки індивідуальних та опосередкованих безпосередніх і масових комунікацій. Мережа Інтернет сьогодні переповнена пропозиціями порнографічного продукту, втягнення осіб незалежно від віку в секти, фінансові піраміди, злочинну діяльність. Крім сайтів, які містять безпосередні пропозиції знайомств для сексу або пропонують сексуальні послуги, сайтів, на яких розміщується інформація щодо втягнення осіб в сумнівні фінансові операції, такі пропозиції розсилаються щоденно електронною поштою, ними можуть скористатися неповнолітні, малолітні тощо. Не така брутальна, але близька інформація транслюється в нічний час на окремих телевізійних каналах соціального пакету, доступ до якої мають всі без будь-яких вікових обмежень. Аналогічна ситуація спостерігається у сфері недоброякісної реклами, втягування в мітинги й демонстрації, нав'язування політичних ідей, культу насильства та жорстокості тощо.

Не викликає сумніву, що саме спілкування, як природна необхідність людини, і використовується особами, які нав'язують споживачу інформації заборонений та сумнівний продукт, сприяють розпусі й проституції, формують у підлітків викривлене ставлення до суспільних відносин, правопорядку, моральності.

Спілкування, як природна родова потреба людини, за допомогою якої (і лише її!) людина в суспільстві може брати участь у суспільній діяльності, є соціальною цінністю, і тому потребує правового забезпечення: сприйняття та гарантування на всіх рівнях і повного правового забезпечення на національних рівнях. Очевидним упущенням у сьогodнішніх умовах є неврегульованість і незахищеність права людини на спілкування, зокрема, нормами кримінального права. Необхідно переосмислити правовий нігілізм щодо визнання природного родового права людини на спілкування, і визнати його, насамперед, соціальною цінністю, застосувавши при цьому всі необхідні правові заходи інституціоналізації такого феномена, його вивчення та застосування щодо нього необхідних механізмів правового і, зокрема, кримінально-правового забезпечення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тоффлер Э. Третья волна / Тоффлер Э.; [пер. с англ.]. - М., 2004. - 781 с.
2. Кастельс М. Інформаційне суспільство та держава добробуту. Фінська модель / М. Кастельс, П. Хіманен; [пер. з англ.]. - К, 2006. - 256 с.
3. Тэтчер М. Искусство управления государством. Стратегии для меняющегося мира / М. Тэтчер; [пер. с англ.]. - М., 2003. - 504 с.
4. Окинавская Хартия глобального информационного общества от 22 июля 2000 №998-163 / Okinawa Charter on Global Information Society// Дипломатический вестник. - 2000. - № 8. - С. 51-56.
5. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні : Закон України від 9 січ. 2007 р. № 537-V // Відомості Верховної Ради України. - 2007. - 23 берез. - № 12. - С. 511. - Ст. 102.
6. Рабінович П. М. Сутність праворозуміння / П. М. Рабінович // Право України. - 2007. - № 9. - С. 3-7.
7. Корнев М. Н. Соціальна психологія : [підруч.] / М. Н. Корнев, А. Б. Коваленко. - К., 1995. - 304 с.
8. Додатковий протокол до Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність, який стосується криміналізації дій расистського та ксенофобного характеру, вчинених через комп'ютерні системи, від 28 січ. 2003 р., ратифікований Законом України від 21 лип. 2006 р. № 23-V // Відомості Верховної Ради України. - 2006. - № 39. - Ст. 328.
9. Конвенція Ради Європи про контакт з дітьми : ратифіковано із заявою Законом України від 20 верес. 2006 р. № 166-V // Відомості Верховно; Ради України. - 2006. - № 45. - Ст. 440.
10. Рекомендація Ради Європи № R(98)6 Комітету міністрів Ради Європи "Про сучасні мови" від 17 берез. 1998 р. [Електронний ресурс] // Офіц. веб-сайт Верховної Ради України. - Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
11. Бандура О. Основні цінності права як система / О. Бандура // Право України. - 2008. - № 5. - С. 14-19.
12. Патерило І. В. Право як ціннісна категорія : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / І. В. Патерило. - К., 2006. - 20 с.

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Національна академія внутрішніх справ

Науковий ВІСНИК

Національної
академії
ВНУТРІШНІХ
справ
Науково-
теоретичний
журнал

2(75)'2011

Науково-теоретичний журнал • Виходить 6 разів на рік • Заснований 1996 року • Засновник Київський національний університет внутрішніх справ • Свідectво про державну реєстрацію серія KB № 11078 від 28 лютого 2006 року • Включений до переліку фахових видань ВАК України з юридичних наук (Рішення Президії ВАК України № 1-05/4 від 14 жовтня 2009 року) • Рекомендовано вченою радою Національної академії внутрішніх справ

Редакційна колегія:

В. В. Коваленко (голова),

О. М. Джужа

(заступник голови),

Ю. Ю. Орлов

(заступник голови),

Л. П. Леуга

(відповідальний редактор),

Є. М. Бодюл,

В. В. Василевич,

О. І. Галаган,

С. Д. Гусарев,

Ю. О. Заїтка

Р. А. Калюжний,

Н. С. Карпов,

А. М. Колодій,

В. К. Колпаков,

О. Є. Користін,

С. Ф. Константинов,

М. В. Костицький,

В. С. Кузьмичов,

Д. Й. Никнфорчук,

А. В. Савченко,

С. С. Чернявський,

В. В. Черней,

В. Г. Фатхутдінов,

В. І. Шакун

• Редакційна колегія не завжди поділяє позицію авторів

• За точність викладеного матеріалу відповідальність покладається на авторів

• Зміни тексту та скорочення, що не впливають на зміст матеріалів, а також їх перейменування вносяться редакцією без узгодження з автором

• Рукописи не рецензуються і не повертаються

• Листування з авторами ведеться на сторінках журналу

• При передруку матеріалів посилання на "Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*" обов'язкове

Адреса редакції:

пл. Солом'янська, 1,

м. Київ, Україна, 03035

Тел.: (044) 249-09-33

E-mail: visnik@naiau.kiev.ua

© Національна академія
внутрішніх справ, 2011